

ҮНШЭДЭЙ ҮХЭЛ

Үни сагта бэлэй. Үгйтэй Найдан гэжэ эсэгэтэй, үлэнхэ Долгор гэжэ эхэтэй, сэлмэг харахан нюдэтэй, сэбэрхэн сагаахан шарайтай, тобтой зөөлөхэн үгэтэй, долоо наһатай Дондог хүбүүн үглөөгүүр эртэхэн бодоод, галайнгаа хажууда хэмээхэн ерэжэ нууна.

Сэлмэг харахан нюдөөрөө, эжы аба хоёройнгоо нюур шарайень ажаглаһан шэнги, зөөлөхөнөөр ээлжэлэн хараһанай һүүлдэ зүлмүүхэнээр уруугаа хандан, хөөрхэн хоёр гараараа газарһаа нэгэ юумэ абаад, шэмхэлнэ. Эжы аба хоёрын эрхэ гансахан хүбүүгээ урихан энхэрэг нюдөөр хаража, энээнэй урда үрэ хүүгэдые тогтоожо ядаһанаа һанаад орхиходоо, эжэ эхигүй зосооһоо хүмэ унан уяржа, утаһан мэтэ зөөлөхэн харахан үһэтэй, мүнсэгэрхэн хонгор толгойень эльбэн байжа, хоюулаа хоёр тээһэнь мээхэйрэн таалаа һэн. Түрэлхи номгохон, найхан абаритай хүбүүниинь, эжы аба хоёройнгоо гарыень зөөлөхэн бишыхан гараараа эльбэн, гүнзэгы харахан нюдөөрөө хайрлаһан маягтайгаар харана.

Эхэнь хойморойнгоо абдар удалжа, үнинһөө хойшо хүбүүндэ гэжэ хадагалжа ябаһан хатанхай бордогорхон хурһа гаргажа:

— Хүбүүмни, энээниие эди даа! Тиигээд хүнгэй хэжэ уугаарай даа! — гээд үгэнэ.

Бишыхан Дондог тэрээниинь уриханаар энеэбхилэн абаад, тэрээнэй хэды шэлдэн хатуу байгаашье һаань, дун шэнги саб сагаахан аад, жэжэхэн нарай хурсахан шүдөөрөө мэрэхэдэһээр, шэмээгүйхэн һуужа, дууһан эдеэд, газаашаа наадахаа гараа һэн ха.

Хүдөө нютагай хүхэ ногоон зүлгэ үглөөнэй тунгалаг һэрюухэн нэбшээдэ елбэлзэн, халюуран байхадань, тэндэ холо хаяаран байһан хангай найхан хада уулын оройгоор гүнзэгы хүхэ номин огторгой сэнхиртэн харагдана. Хонгёо

хайхан хурса дуутай хүхы шубуунай холо, ойро болон донгодохо абьяан шэхэндэ уриханаар ханхинан дуулдана, энхэрэн, хөөршөөн байһан зөөлэхэн харасатай эхын нюдэн шэнгээр мэлмэрэн, гэрэлтэн байгша дүлгээхэн урадхалтай уһа голлой эрьеэр тунгалаг агаарта хүбэжэ байһан үүлэн мэтэ сэнхир ногоон намаатай бургааһа шугы дайда дэлхэйе гоёон байгаа һэн.

Тэндэ ирагуу хайханаар бүжэглэн наадагша шэнгэхэн эгэшэгтэ алтан гургалдайн абтай гоёхон дуунууд агаар дээгүүр долгилон ерэхэдэнь, түрэлхийн хэргэлэн байдалтай бишыхан Дондог аалиханаар эрьелдэн, сэлмэг харахан нүдээ зөөлэхэн гүнзэги болгожо, шагнан байхань гайхамшаг бэлэй. Бишыхан Дондогой байдал түхэлые хөөршөөн дурлаһан мэтэ, хаяхан хөөрэн байһан үглөөнэй шэнэхэн, хурса наран өөрынгөө һаруулхан гэрэл, дулаахан элшээр тэрэниие эльбэн эрхэлүүлэн байна хэбэртэй. Баһа тэндэ үнгэ бүриин хайхан сэсэгүүд уяхан эшээрээ урагша хойшоо найган надхан байжа, бишыхан Дондогые инаглан даллан байгаа һэн.

Энээнһээ хойно эгээл гурбан жэл үнгэрөөд байхада, Дондог хүбүүнэй абари зан, байдал түхэлынь бүришье гайхамшагтай хайхан, тэды гүлгэхэн наһанай хүүгэд соо тодорхой, найртай үзэгдэхэнь тэрэ бэлэй.

Нэгэ үглөөгүүр уняартама хонгор добые бүрхөөмэ бүмбэгэр сагаан хонидой хажууда бамбагар зөөлэхэн ногоон дээрэ мүнөөхи бишыхан Дондог жэжэхэн шулуу барин наадажа һууба. Нэрюухэн зөөлэхэн нэбшээ нэб һабхан гэжэ ая гангаар анхилан байхань бишыхан Дондогой хамарта аба эжы хоёройнь инаг хоншуухан үнэрые асаржа үгэнэ хэбэртэй.

Дондог хүбүүнэй сэдхэл хүдэлһэн шэнги, нариихан, хурсахан хоолойгоор аба эжы хоёроо энхэрэн дурдажа, ирагуухан аялгаар эхилэн дуулана. Улам саашаа уярһан мэтэ нулахан доро болгоһоор, уруугаа хаража, толгойгоо ганхуулан һуушана.

Хоёр харахан нүдэнһөөн, субад эрхиин һубарин унажа

байһан шэнгээр, мэл харахан уһа дүһалуулан, толгойгоо тулажа, ойро зуурахан нэгэшье шэмээгүй болон нуухадань, харин оюун нэргэлэн хүбүүнэй сэдхэлые хэды хүндэ уйдхарай бүрхэг харанхылбашье, удаан тогтожо шадахагүй байһандань нюур шарайнь урданайнгаа тунгалаг һайхан хэбээр болоно. Мойһон харахан нюдээ зөөлэхэн гүнзэги болгожо, хонид тээшээ хараад:

— Үншэн бүрбөөхэй аа! — гэжэ ирагууханаар эгэшэглэн дуудахадань, бэлшэжэ ябаһан хонидойнь дундаһаа нэгэ боро хүхэхэн зүһэтэй, бишыхан, бүрбэгэрхэн хурьган толгойгоо үргэжэ, наашаа хараад, хэдэн удаа шэнгэхэнээр мааражархиһоор, бүрсысэ гүйжэ ерээд, бишыхан Дондогто һониноо шэбэнэжэ байһандал, зохидхон, бүмбэгэрхэн уралаараа Дондогойнгоо нимгэхэн сагаахан нюурыень үрбэгэнүүлэн байба. Дондог хүбүүн үншэн бүрбөөхэйгөө үбэр дээрээ абажа, хоолойень аалиханаар маажан эрхэлүүлһээр байтарнь, үншэн бүрбөөхэйшье таашаан унташана. Эдэ хоёр ямар ушарһаа иигэжэ эжэл нүхэд болоо юм гэжэ асуугаа һаа: бишыхан Дондог хоёр жэлэй урда эжы аба хоёрһоо гээгдэжэ, үншөрһөн байгаа. Тиихэдэнь тэндэхи нютагай баян Бата гэдэг тэрээндэ холуур түрэлэй һабагша болохо байһан дээрэһээ өөдөө болоторнь үргэхэ, хараха хүниинь гээшэб гэжэ гэртээ асараад, өөрынгөө хонишон болгоһон бэлэй. Тэрэ саһаа эхилжэ, бишыхан Дондог айлай барлаг боложо, өөрынгөө эжы, абын эрхэлүүлдэг элбэрхэй зөөлэхэн үгэ шэнги шэхэндэ урихан абяа нэгэшье удаа соносхоёо болижо, хэзээ бүхэндэ хараал, бадашан, сохилгон гурбанһаа үе зүрхээ шэшэржэ ябадаг болошоо һэн. Хэды тиибэшье бишыхан Дондогой анханай арюухан һайхан абаринь нэгэшье эбдэрээгүйнь гайхалтай бэлэй.

Хабарай хашанха хохир, хара һалхитай хатуу үе байба. Баян Батын хонин соо хамагай адаг түлгэ хонин түрөөд, тэрээнһээ улам муудажэ, тэрэ түлгэ үхэхэн байгаа. Тэрээнэй үлбэртэнхэй үншэн, бишыхан хурьгые Дондог хүбүүн өөрынгөө түрэлхи дүү мэтээр энхэрэн һанажа, номгохон зантай хонидто заядан тэжээһэн байгаа.

Тиигээд тэрээнээ үншэн бүрбөөхэймни гэжэ эрхэлүүлэн нэрлэдэг хэн. Хоёр үншэд тэрэ сагнаа эжэлшэжэ, үдэр, хүни илгэдгүй, энэ мэтэ хамта ябадаг болоһон байгаа. Иихэ зуураа бишыхан Дондог үншэн бүрбөөхэйнгөө мэлшэгэрхэн хөөрхэн толгойень эльбэн һуужа, хасартан няагаад: «Бидэ хоёрой алимнайшые илгэдгүй, баян Батын мал гээшэ даа» гэжэ бодоходоо, үдэр бүри үзэжэ, үри зүрхэндөө хадашаһан гомдолнуудаа ханажа, хэзээ тэрээнэй гарһаа мултарагдахаб гэнэн сэдхэлэй һабагша ургуулан һуудаг болоо хэн.

Бишыхан Дондог энэ мэтээр үдэр сагые үнгэргэһэн байба. Сэнхир хүхэ тэнгэри үндэр дээрэ болоһон шэнги, сэсэг ногоон дайда һэрюун зэнхэгэр болоһон шэнги, орон дэлхэйн ургаса намаа хубиржа, олон зүйлэй оожом жэмэс эдеэшээд, хүйтэн амитай хүбэнэг хюруу бурзайба. Энэ үедэ нэгэ үдэшэ үншэн бүрбөөхэй үбэлэй сагые үнгэргэжэ, мал болохогүй, арһа мяханайнь һайн дээрэ алуулха гэнэн баян Батын захиралта буужа, хониной хорёо сооһоо нэгэ хүн үншэн бүрбөөхэйе хүзүүһээнэ хүтэлөөд гаргажа ябаба.

Хөөрхэй, алагдаха газар тээшээ хүтэлүүлжэ ябаһан үншэн бүрбөөхэй, алуулхаяа мэдэһэн юм шэнги, уйдхартай шэнгэхэнээр, абарыт гэнэн шэнги, мааран ябаа хэн, тиихэдэнь бишыхан Дондог харажархин гэхэдээ, хайрлаһандаа хара буужа, өөрын эрхэгүй үе зүрхөө хүдэлгэн, эжэ эхигүй нюдэнһөө уһа дуһалуулжа: «Энэ үншэн бүрбөөхэй бидэ хоёр хэнзэ ядуу амитад гээшэлди даа. Тиигээд бээлэйн шэнээхэн бэеынгээ мяха шуһые баян Батада шонохойрогдожо, алагдахаяа ябахань ямар хилэс муухай юм» гэжэ ханахатайгаа сасуу, баян Батын хажууда шамдан гүйжэ ошоод:

— Үншэн бүрбөөхэйем бү алуульт даа. Минии дүүмни гэжэ ханажа ябагшлалби, хайрлыт даа, хониетнай адуулан хүлһэндөө абаһуулби, — гээд уйлаганан байба, баян Бата бишыхан Дондогые зэрлиг хүйтөөр хаража:

— Һэ! Харин минии һайнда хоолойгоо тэжээлгэжэ байһаншни багадаад, намһаа хүлһэ нэхэхэшни үды байба

гү? Хумхи нохойн гүлгэн, шамтайгааршые үгы хэжэрхихэдэ яахабши! — гээд, бии хүсөөрөө эльгэ уруунь үдхэлжэрхибэ.

Бишыхан Дондог ухаа мэдээгүй болон, ара гэдэргээ алдалжа унаад, хайратай хөөрхэн бэень гэмтэнэн дээрэнэ тэнхэрэнгүй, Батын тогооной модон гэрэй оёорто хаягдажа, сэбэрхэн, хурсахан шарайнь буураһаар, удангүй хэнзэхэн балшар наһаяа эсэслэн дүүргэнэ.

Иигэжэ эжэлшэн ябаһан хоёр үншэдэй баян Батада алагдаһанай хойно тэдэ хоёрые тэрэ сагта дурдаха, шаналха хэн байха бэлэй. Хөөрхэй, бишыхан Дондогой хайратайхан, борсогорхон бэень ойн орбондо хаягдаад, шоно нохойн эдишэ боложо дүүрэнэн бэлэй. Харин амиды ябаха сагтаа бага балшар наһатай болобошые, хэргэлэн оюунта бишыхан Дондогой үншэн бүрбөөхэйгөө эрхэлүүлэн һуужа, һанаһан бодолойнь мэргэн байһаниинь гайхалтай һэн. Үнэхөөрөө баян Батын мал байһаниинь тэрэ бэлэй. Эртэ хаанта түрын үедэ энэ мэтэ баяд ноёдой дошхон шунахай байһаниинь бишыхан Дондогой сэдхэлдэ нэбтэрэн оногдохо байбашые, хайратайхан нилха бэень аласайнгаа ябадалые хүлээнгүй алагдашаһаниинь гомдолтой байба.